

YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'I ANMA VE ANLAMA PANELİ

Prof. Dr. Sönmez Kutlu

05.06.2021 tarihinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mezhepler Tarihi Kürsüsünün kurucularından “Yusuf Ziya Yörükân'ı Anma ve Anlama” isimli Çevrimiçi bir panel gerçekleştirildi. Yusuf Ziya Yörükân, 1887 yılında doğdu ve 1954 yılında bir kalp krizi sonucu hayata veda etti. Vefatının 67. yıldönümünde düzenlenen bu anma ve anlama panelinde kendisi hakkında üç tebliğ sunuldu.

Birinci tebliğ, “Birlikte Yaşadığım ve Unutamadım Bazı Anılar” adıyla Turhan Yörükân'a aitti. Yaşı ulu olması sebebiyle kendisi çevrimiçi programa katılamadığından, yazdığı tebliği Ahmet Bedri Yavuz okudu. İkinci tebliğ, “Cumhuriyet Dönemi Mezhepler Tarihi Yazıcılığında Yeni Arayışlar: Yusuf Ziya Yörükân ve İçtimaiyatçı Yaklaşım” adıyla Züleyha Ateş Karadere tarafından, üçüncü tebliğ ise, “Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelam İlmine Dair Bazı” adıyla Doç. Dr. Murat Memiş tarafından sunuldu. Züleyha Ateş Karadere sunduğu konuyu daha önce master tezi olarak hazırlamıştı; Murat Memiş ise, “Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelam Alanındaki Çalışmaları” adıyla master tezi olarak hazırlamıştır. Bu üç tebliğ, derginin bu sayısında ilgilenenlerin dikkatlerine sunuldu.

“Yusuf Ziya Yörükân'ı Anma ve Anlama Paneli”nin yöneticisi benzeniz idi. Panele sunulan her üç tebliğ de bu sayıda yayınlandı. Ben de program sırasında konuyla ilgili bazı değerlendirmeler ve katkılarda bulundum. Onları genel hatlarıyla sizlerle paylaşmak istedim.

Yusuf Ziya Yörükân, -Allah rahmet eylesin- Türkiye'de İlahiyat Fakültesi ve onun çerisinde İslam Mezhepleri Tarihi kürsüsünün kurulmasına önemli katkılar sundu. İlk tebliğci Yusuf Ziya Yörükân'ın oğlu Turhan Yörükân, 1927 doğumludur. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, felsefe bölümü mezunudur. Daha sonra psikolojiye yöneldi. Kültür ve kişilik üzerine doktora tezi yaptı. Sonraki dönemlerde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi psikoloji araştırma metodolojisi, özellikle felsefe, psikoloji, kişilik oluşması, şehir-konut sosyoloji ve sosyal psikoloji konularında yayınlar yaptı. Hayatı boyunca her türlü mitolojiye özellikle Yunan

mitolojisine büyük ilgi duydu. Çok sayıda makalesi ve kitapları var. Akademik başvuru kitapları ve çocuk kitapları var. Ama Turhan Yörükân, babasının metrukesinde yayınlanmamış bulunan hemen hemen bütün kitap ve makaleleri, dipnot ve açıklamalarla birlikte yayına hazırladı. Yusuf Ziya Yörükân'ın çalışmalarının yurtçinde ve yurt dışında tanınmasında büyük çaba gösterdi.

Yusuf Ziya Yörükân hocamızı anmak ve anlamak Ankara İlahiyat ve Dârülfün'u anmak ve anlamak anlamına geliyor. Çünkü her iki fakültenin teşkilatlanmasında, kürsülerin kurulmasında, daha sonra bölümlerin oluşmasında ve dışarıdan yabancı öğretim üyelerinin alımında önemli rol oynadı. Onların eğitim öğretim faaliyetleri ve araştırmaları ile ilgili ciddi raporlar hazırladı. Özlük dosyasındaki belgelere göre, verdiği raporların birisi, yurtdışından gelen ve fakültede hadis kürsüsünde görevlendirilen bir öğretim görevlisi hakkında idi. Ders notları ve kitap hazırlığı yapmadığı için, Üniversite Senatosu'ndan onun görevine son verilmesini istedi. Kendisi bilimsel açıdan ciddiyeti öne çıkaran bir bilim adamı idi. Diğer taraftan İlköğretim ve Ortaöğretimde okutulan din kültürü derslerine hem program hazırlayıcısı, hem de kitap yazarı olarak katkı sundu. Bu konu, Ankara İlahiyatın bugüne kadar devam eden bir misyonudur. Ayrıca İmam Mâturidî ve Maturidiliğe dair ve Alevilikle ilgili ilk araştırmalar yapan bilim insanı idi. Özellikle 1922-1927 yılları arasında saha araştırmalarına dayalı olarak Alevilikle ilgili yaptığı antropolojik ve etnografik araştırmalar oldukça önemlidir. Aleviliğin yazılı kaynaklarına “evrakı perişan” olarak çalışmalarında dikkat çekmişti. Tahtacılar adlı çalışma içerisinde bu bilgilerden hareketle, 2000'li yılların başında Aleviliğin sadece sözlü kültürden ibaret olmadığı önemli yazılı kaynaklarının bulunduğunu ileri sürmüş ve bunun üzerine yazılı kaynakları gün yüzüne çıkarmaya yönelmiştim. Aleviliğin Teolojisi adıyla İslâmiyat Dergisi'nde (Cilt: 6, Sayı: 3, Yıl: 2003) sırf yazılı kaynaklara göre Aleviliği ele alan özel bir sayıya editörlük yapmışım. Dolayısıyla Yusuf Ziya Yörükân denildiğinde, önce Darülfünun İlahiyat Fakültesi ve Ankara İlahiyat kurucusu, daha sonra Türkiye'de Alevilik ve Maturidilik üzerine ilk araştırma yapan birisi akla gelmektedir.

Fakülte Özlük Dosyası'nda dikkatimi çeken bir başka husus, onun Türk halkına hayranlığı ve ona güçlü mensubiyet şuurudur. Yusuf Ziya Yörükân, 1952 yılında Antep'ten Ankara'ya gelirken Kayseri'ye yaklaştığı sırada tren istasyonunda Bulgaristan'dan gelen

göçmenleri karşılayan köylülerin heyecanına şahit oldu. Onların, bu göçmenlerle yıllardır kavuşamadığı dostları gibi karşılayıp kucaklaşmaları karşısında gururlanmış ve bu anısını Arap harfleri ile 2-3 sayfa olarak tarihe not düşmüştür. Bu notta en dikkat çekici cümlesi şöyledir: “Hadise, milli duygularımızın gereğince inkişafa yol tuttuğunun delilidir. Bu ruhun çok daha genişlemesini ve derinleşmesini isteriz.” Bu notların latinize edilmiş halini de dosyaya koymuştur. Bu notta Muhacir ve Ensar’ın felsefesini yapıyor. Günümüzde bu kavramlar yerine mülteci, sığınmacı veya diasporadakiler şeklinde anlamsız kavramlar kullanılması üzüntü vericidir.

Yusuf Ziya Yörükân’ın Fakülte Özlük Dosyası’nda dikkat çeken bir başka husus, Hilmi Ziya Ülken’in onun hakkında yazdığı bir makalede yer alan İmam Mâturîdî ile ilgili ilginç bilgilerdir. 1954 yılında Schacht tarafından gönderilen bir mektupta İmam Mâturîdî’nin Kitâbü’t-Tevhid’inin British Museum’da bulunduğunu ve neşre hazırladığını Yusuf Ziya Yörükân’a bildirilmiştir. Ayrıca Schacht, kendisine Vehhabilik makalesini çok beğendiğini Almanca çevirmek istendiğini söylemiştir. Hilmi Ziya Ülken’in makalesinde verdiği bilgiler çok önemlidir.

Turhan Yörükân, babası Yusuf Ziya Yörükân ile ilgili önemli hatıralarına yer verdi. Ancak burada zamanın sınırlılığı sebebiyle hepsini zikretmedi. Kendisiyle yaptığım telefon görüşmelerinde babası ile ilgili şu ana kadar yazılmış biyografilere geçmemiş bazı bilgilerden de bahsetmek istiyorum. Yusuf Ziya Yörükân, Ankara İlahiyat’ın kurucu kadrosuna profesör olarak tayin edilmeden önce, 1942-49 veya 1943-49 yılları arasında Din İşleri Müşavere Kurulu’nda görev almıştır. O zaman Müşavere Heyeti, bugünkü Din İşleri Yüksek Kurulu’nun görevini yürütüyormuş. Bu görevi sırasında, imamlara hizmet içi eğitim kursları vermiştir. İmamları hem teftiş etmiş, hem de yanlışlarını düzeltmiştir. Diyanetteki görevi sırasında başkanlığa 40’a yakın rapor hazırlamıştır. Bu raporlar, muhtemelen Diyanet İşleri Başkanlığı arşivlerinde korunmakta ve araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Bu raporların içeriğini ben de çok merak ediyorum.

Turhan Yörükân, Tahtacılar kitabına çok uzun bir tanıtım yazmıştır. London School of Economics, kendisinden bu kitabı geniş bir şekilde tanıtan bir makale yazmasını istemiş. Turhan Yörükân, Tahtacılar kitabını tanıtan 200 sayfalık bir çalışma hazırlamış ve

İngilizce olarak yayınlanmıştır. Daha sonra Avusturya'da Excelent yayın olarak yayınladı.

Yusuf Ziya Yörükân'ın, velûd birisi olduğunu biliyoruz. Ama o günün şartlarında yayın yapmak kolay değildi. Yaptığı yayınlar sadece Türkiye'de değil; yurt dışında da büyük ilgi uyandırmıştı. Özellikle İslam Akait Sistemine Dair Gelişmeler ve İslam hakkında yazdıkları, McGİLL Üniversitesi Profesörlerinden Howard A. Reed tarafından İngilizce'ye tercüme edilmek istenmiştir. Bu konuda kendisinden izin istemiştir. Bu yazışmadan Hilmi Ziya Ülken de bahsediyor. Ancak yayınlanıp yayınlanmadığını bilmiyoruz.

Yusuf Ziya Yörükân felsefe eğitimi almış ve daha sonra felsefe dersleri vermiştir. Ayrıca Kelam ve Mezhepler Tarihi alanında dersler vermiştir. Mezhepler Tarihi Darülfünun İlahiyat Fakültesi'nde ilk zamanlar "Yaşayan İslam Mezhepleri" şeklinde; Ankara İlahiyat Fakültesi'nde " İslam Dini ve Mezhepleri" adı altında okutulmuştur. Yusuf Ziya Yörükân'ın çalışmalarının büyük bir kısmı İslam'la alakalıdır. Yayınladığı eserlerden birisini İslam Dini Tarihi olarak isimlendirmiştir. Eserine Hz. Muhammed ile başlamış, İslam ile devam etmiş ve sonra İslam'da ortaya çıkan ekolleri incelemiştir. İlk derslerde önce İslam'ın mezheplere öncesinde mezheplerden bağımsız bir gerçekliği olduğu üzerinde durulmuştur. Ondan sonra mezheplerin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktıkları, görüşleri ve yayıldıkları yerler ele alınmıştır. İslam'ın mezheplerden bağımsız tarihsel gerçekliğini öğrendikten sonra öğrenciler, mezheplerin tarihsel, itikadi, siyasi ve beşerî oluşumlar olduğunu kavriyordu. Yusuf Ziya Yörükân mezhepleri Sosyolojinin verilerine göre incelemiş ve mezhebi, "bir dinin bir cemiyetteki tezahürüdür" şeklinde tanımlamıştır. Bu sebeple Maturidilik ile Türk kültürü arasında şöyle bir ilişki kurmuştur: "İslam harsının Türk muakelesinden süzölmüş ve İslâm esaslarının Türkler tarafından işlenmiş bir şeklidir." şu ana kadar Türk toplumu ile Maturidi arasındaki ilişkiyi bu kadar güzel ortaya koyabilen bir başka cümle kurulmadı. O, ilk defa Maturidi'nin yayıldığı geniş coğrafya hakkında bilgi aktardı: "İşte Kırım'da, Volga Boylarında, Maveraünnehir'de, Afgan, Hint ve Çin Hududundan, Sibiryaya ve Türkiye'de yaşayan Türkler, bu mezhebin sâlikleridir."

Yusuf Ziya Yörükân, Osmanlı ile Cumhuriyet arasında bir köprüdür. Sadece dini ilimler okumamıştır. Arapça, Farsça, Fransızca ve Türk lehçelerini çok iyi biliyordu. Bu sebeple

yazılarında Türkçe'yi çok güzel kullanıyordu. Yazıları sanki bugün yazılmış gibidir.

Yusuf Ziya Yörükân hakkında en çok tartışılan konulardan birisi, metrukesi, yani yazdığı eserler ve arşivin neredede saklandığıdır. Kızı Beyhan Hanım ile sağlığında yaptığım bir görüşmede, arşivin bir kısmını Konya İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne bağışladığını söylemişti. Bunların tamamı, tasnif edildi mi tam olarak bilemiyoruz. Ancak özellikle Yusuf Ziya Yörükân'ın "evrakı perişan" diye isimlendirdiği Alevi yazılı kaynaklarından kendi eliyle kopyaladığı iki sarı defter bu kütüphanede kayıtlıydı. Turhan Yörükân da, bu konudaki bilgileri teyit etti.

Yusuf Ziya Yörükân, Alevi Ocaklarını gezmiş ve dedelerin elindeki yazmaları incelemiştir. Bu yazmaları, kendi eliyle çok güzel bir şekilde kopyalamıştır. O, güzel yazısıyla iki defter tutmuş ve hatta dedelerle yaptığı söyleşileri de bu defterlere kaydetmiştir. Bu arşivin Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde olduğunu öğrendiğimde, Buyruklara Göre Alevilik adlı doktora çalışmasını yapan Doğan Kaplan'a haber vermiştim. Doğan Kaplan, bu kütüphanedeki arşivde kayıtlı ilgili defterleri araştırdı ve ortaya çıkardı. Bunların bir kopyasını bana da vermişti. Şu anda benim arşivimde bu kopyalar saklanmaktadır. Defterlerde Alevi-Bektaşî dedelerden alınıp kopyalanan eserler yer almaktadır. Bu defterleri yıllar önce inceledim. Maalesef sonuçlarını henüz makaleye dönüştüremedim.

Yusuf Ziya Yörükân'ın Fususül Hikem'in çevirisini yaptığı biliyoruz. O, Fuat Köprülü'ye bu eseri vermiş. Fakat Turhan Bey'in verdiği bilgiye göre, geri dönmemiştir. Muhtemelen Köprülü'nün metrukesinde kaldı. İnşallah genç araştırmacılarımız, bu eseri bir gün bulup neşredecektir.

Yusuf Ziya Yörükân'ın metrukesiyle ilgili bir başka hususa daha değinmek istiyorum. Onun arşivinde, kendisiyle yapılan mektuplaşmaların olduğu bilinmektedir. Bunların incelenmesi son derece önemlidir. Yusuf Ziya Yörükân'ın Fakülte Özlük Dosyası'nda onun Arap harfleriyle yazılmış bazı mektuplaşmaları bulunmaktadır. Muhtemelen bu dosyadan alınmış ve sahaflara düşmüş bazı mektuplar bulunmaktadır. Turhan Bey'in verdiği bilgilere göre, bir gün onun üç mektubunu bir sahaf kendisine satmak istemiş. Her birisine o günün parası ile biner lira değer biçmiş. Yusuf Ziya Yörükân'ın arşivinden bazı belge ve dokümanların sahaflara düşmesi

üzüntü vericidir. İnşallah bunlar, bir gün bulunur ve asıl yeri olan Konya İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki arşive nakledilir. Konya İlahiyat Kütüphanesi'ndeki Alevi-Bektaşilikte ilgili yazmalar ve sarı defterler daha sonra Konya Bölge Yazmalar Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Yusuf Ziya Yörükân'ın Mezhepler Tarihine kazandırdığı bir kavrama da dikkat çekmek istiyorum. O, tespit edebildiğim kadarıyla, "Mezheplerüstü" kavramını ilk kullananlardan birisidir. Bu kavramı, din öğretimi bağlamında kullanmıştır. Konuyla ilgili 1950'li yıllarda yazdığı bir kitapta kullanmış ve kitabı ayetleri esas alarak yazmıştır. Batılı bir araştırmacı bu kitabın peşine düşmüş ve batı dillerine çevirmek istemiştir. Kur'ân-ı Kerim'den Âyetler (İslâm Esasları). Önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan bu çalışma (I, 5-21) aynı fakülte tarafından bir kitapçık halinde neşredilmiş (Ankara 1952), daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nca yardımcı ders kitabı olarak basılmıştır (İstanbul 1953, 1956).

Yusuf Ziya Yörükân'ın kitapları incelendiğinde kendine ait felsefi ve kelamî görüşleri olduğu görülecektir. Burada benim dikkatimi çeken bir görüşüne değinmek istiyorum. Peygamberimizle ilgili kitabının önsözünde şefaathet konusunda, sanırım, Tevbe Suresi'nin 18. ayetinde Hz. Muhammed için kullanılan "müminlere karşı şefkat ve merhamet (reûfun rahimün) doludur." ifadelerine dayanarak, peygamberimize şöyle bir duada bulunur: "Ey varlığı bütün âlemlere rahmet olan aziz ve Muhterem Peygamberimiz! Sana şükran borçlarımız ve sana karşı vazifelerimiz nihayetsizdir. Şükranımızı edâdan ve vazifemizi ifadan âciziz. Bunun için affınıza sığınırız ve senden rahmet ve şefaathet dileriz." Şefaathet konusunda böyle bir temellendirme, Yusuf Ziya Yörükân'a aittir.

Yusuf Ziya Yörükân, bürokrat kesimin ve yöneticilerin kendisine güvendiği birisi idi. Mesela 1950'lerin başında Cumhurbaşkanı ile yapılan bir görüşmeye davet edilmiştir. Özlük dosyasında ilgili davet mektubu saklanmaktadır. Yusuf Ziya Yörükân ile ilgili önemli bir tartışma da, din reformu ile ilgilidir. Bu reform maddeleri, batılı araştırmaların Türkiye ile yazdıkları kitaplarda da yer alır. İslâm'da böyle bir reformun yapılmasını önerenler arasında onun ismi de zikredilir. Yörükân, oğlu Turhan Bey'in verdiği bilgiye göre, 20 Haziran 1928 tarihli Dinî İnkılâp ve İslahat Beyannâmesi'nde imzası bulunduğu iddialarını İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası'ndaki bir

yazısıyla reddetmiştir. Bu soruyu Fuat Köprülü'ye sormaları gerektiğini söylemiştir.

Yusuf Ziya Yörükân, keşke Kitâbü't-Tevhîd'i görmüş olsaydı. O zaman Türkiye'deki bilim camiası İmam Mâturîdî'nin fikirleri ile daha önce tanışmış olacaktı. İlginç bir nokta da onun Te'vilât'ını görmemiş olması veya makalelerinde kaynak olarak kullanmamış olmasıdır. Aslında Cumhuriyetin ilk yıllarında, gerek Elmalı Hamdi Yazır ve gerekse Yusuf Ziya Yörükân Te'vilât'ı biliyordu. Nitekim Yazır, Hak Dini Kuran Dili'de bu esere birkaç yerde referansta bulunmuştur. Ama referansları çok sınırlı ve daha çok tevil-tefsir ayrımı ile ilgilidir. Daha çok Hanefilik üzerinden Maturidilik vurgusu öne çıkar. Yusuf Ziya Yörükân, Süleymaniye'deki Te'vilât'ı incelemiş olsaydı, Türk kamuoyu İmam Mâturîdî'nin fikirlerini çok daha erken öğrenmiş olacaktı..

Yusuf Ziya Yörükân, klasik dönem mezhepler tarihi yazıcılığının zirvesi olarak görülen Şehristânî'nin Milel ve Nihal üzerine önemli araştırmalarda bulunmuştur. Şehristânî'nin Milel ve Nihal'in başına koyduğu beş mukaddime bizim alan için son derece önemlidir. Şehristânî'nin bir benzerini modern dönemde Yusuf Ziya Yörükân'ın kendisi yapmıştır. O da modern dönemde Mezhepler Tarihi'nin mukaddimesini/usûlünü ortaya koymaya çalışmıştır. Çünkü Milel ve Nihal'i aşan yepyeni şeyler yazdı.

İslam Mezhepleri Tarihi Bilimi, modern dönemde Yusuf Ziya Yörükân, Muhammed b. Tavî et-Tancı, Yaşar Kutluay, Ethem Ruhi Fığlalı, Hasan Onat ve alanın diğer uzmanlarının katkılarıyla gelişmeye devam etmektedir.